

VÁLASZ BENKE LÁSZLÓ TANULMÁNYÁRA

SZABADOS ÁDÁM

Benke László „A két torony” című tanulmányát nagy érdeklődéssel olvastam végig, mert ritka élmény, amikor egy szerző az exegetikai meglátásait irodalmi igényességgel képes megfogalmazni, pláne, ha mindez olyan hermeneutikai meglátásokkal is kiegészül, amelyek az evangéliumi teológia alapfeltevéseinek mélyebb átgondolására is ösztönöznek. Benke László cikke ilyen. Izgalmas és tanulságos volt végigolvasni, de egyben olyan is, mint mikor egy ízletes ételbe harapok, ami hagy azért némi kellemetlen utóíz a számban. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a pátriárkákról szóló elbeszéléseket egységes irodalmi keretbe foglalja, majd a narratív struktúrát a képzelet számára is egyetlen megragadható képben ábrázolja. Ez önmagában is teljesítmény, a szerző azonban arra is vállalkozik, hogy az irodalmi szerkezet feltárásából hermeneutikai következtetéseket vonjon le a szövegek történeti hitelességére nézve. A szerző célja a bibliai szövegek hitelességének védelme, ehhez azonban feláldozandónak véli egyes történetek történeti megfeleltethetőségét (vagyis valódi történetiségét). A válaszomban elsősorban ezekre a következtetésekre szeretnék kitérni.

1. Helyesnek és előremutatónak tartom, hogy a szerző irodalomkritikai eszközökkel vizsgálja a pátriárkákról szóló narratívákat. A tanulmányban azt bizonyítja (véleményem szerint sikeresen), hogy az irodalomkritikai megközelítés jobb, mint a hagyományos történeti-kritikai módszerek kisebb egységekre fókuszáló, valamint ezek forrásait és a későbbi szerkesztők munkájának nyomait kutató törekvései. A pátriárkákról szóló elbeszélések szerinte egységes történetek, világos narratív struktúra(k)ban vannak egybeszerkesztve, hogy egy nagy egészet alkossanak. A tanulmány különleges értékének tartom, hogy a szerző ezt a nagy struktúrát egyetlen koherens képbe bele tudja foglalni. A körfolyosókkal ellátott torony metaforája izgalmas és találó. A magam részéről egyetértek azzal az (U. Cassuto által is megvédett) állásponttal, hogy a Genézis gondosan szerkesztett narratív mű. Az irodalomkritikai megközelítéseket alapvető áttörésnek tartom a formakritika és forráskritika darabosságával szemben. Benke László tanulmánya e tekintetben feltétlenül utat mutat az evangéliumi exegézis számára is, amely jól teszi, ha odafigyel ezekre az irodalomkritikai szempontokra.

2. Hasonlóan fontosnak tartom, amit a szerző az olvasói magatartásról ír. A szöveggel való megfelelő találkozás nem pontszerű, inkább olyan, mint a narratíva körfolyosóin sétálni körbe-körbe, míg a megértés és a szöveggel való találkozás bennünk is valami újat hoz létre. Ez a fajta bibliaolvasás soha nem volt idegen a hívóktól, adott esetben még a középkori kerengők világa is eszünkbe jut róla, ahol a szerzetesek hangosan olvasták a Biblia könyveit. Sokunk bibliaolvasási szokásaiban hozhat ma is változást, ha gyakoroljuk az ismétlés általi behatolás művészetét, vagyis ha valóban elkezdünk körbe-körbe sétálni a szentírók (és a Szentlélek) által felépített narratív építményben. Azzal nem értek egyet, hogy ez a szöveg inspirációjának része volna (itt lényeges különbség van a posztmodern hermeneutikai irányzatok és az evangéliumi hermeneutika között), de azt nem vitatom, hogy a szöveggel való találkozásban Isten Lelke is részt vesz. A pietista elődök talán nem tévedtek, amikor hittek valamiféle *hermeneutica sacra* létezésében, tehát abban, hogy a Szentlélek nélkül nem tudunk helyes kapcsolatra lépni a Bibliával.

3. Problémát látok viszont abban, ahogy a szerző az inspirációt értelmezi. Evangéliumi szerzők gyakran hangsúlyozták, hogy az inspiráció valójában *spiráció*. Nem *belelehelésről*, hanem *kilehelésről* van szó. B. B. Warfield (még a BDAG által is lehivatkozott) meghatározó tanulmánya¹ szerint erre utal a 2Tim 3,16-

1 B. B. Warfield: *The Inspiration and Authority of the Bible* (1915).

ban használt *theopneusztoz* szó: Isten lehelte *ki* a szent iratokat, ezért hasznosak a tanításra, feddésre, megjobbításra, stb. A Szentírásban eszerint nem „lakik” Isten Logosza, ahogy Benke László írja, hanem az *maga a Logosz*. A Szentírás maga az Isten által kilehelt szöveg. Tehát nem arról van szó, hogy a Szentlélek belelehel a szerzőkbe (és esetleg az olvasókba), hanem arról, hogy a szent szöveg(ek) Isten által kilehelt szövegek. Ez persze – ahogy evangéliumi teológusok unos-untalan hangsúlyozzák – nem isteni diktálást jelent, az emberi szerzők és szerkesztők is részei a folyamatnak, sőt, a végső szöveg akár több szövegrétegből is összeállhat, ezért elvben a források keresése sem ellenkezik a spirációval. A végeredmény azonban Isten lehelete. Theopneusztoz. Az olvasó viszont már nem az inspirációban vesz részt, hanem a szöveg recepciójában. Természetesen ő is rászorul a Szentlélekre, amennyiben a szöveggel helyesen akar találkozni, de az értelmezés folyamata élesen elválik a szöveg születésének a folyamatától. A szöveg (in)spirációja azért zárult le, mert maga a szöveg a spiráció.

4. Legfontosabb kritikám a dolgozattal szemben a történetiség kérdéséhez kapcsolódik. A szerző szerint (ha jól értem őt) az irodalmi cél a történeteknek elsősorban funkcionális szerepet szán, amely szükség-szerűen különbözik a hiteles megfeleltetéstől. Ebben van igazság, de szerintem szükségtelenül messzire szalad a szerző a gondolattal. A történet irodalmi adaptációja nem azonos egy történet invenciójával. Előbbi lehet hiteles akkor is, ha nem precíz, ahogy egy karikatúra is lehet jobb reprezentáció, mint egy fénykép. Egy történet *kitalálása* (amennyiben történetként, és nem fikcióként van prezentálva) viszont egyszerű félrevezetés. Jézus a „meg van írva” (gegraptai) bizonyosságával viszonyult a szövegek igazságához. Más az irodalmi elrendezés, és más az irodalmi elegancia kedvéért való invenció. Az invenció nem megtévesztő, ha nincs történeti igénye (l. példázatok), de megtévesztő, ha történeti igénnyel lép fel. A „Leányka, neked mondom, kelj fel!” (arámból görögre fordított) mondat fordítási kiegészítése azért nem mond ennek ellent, mert ott egy dinamikus ekvivalens fordításról van szó, amely szoros és igaz (!) kapcsolatban van a lefordított valósággal, míg egy történet invenciója semmilyen kapcsolatban nincs a valósággal, vagyis ha az mégis megtörtént eseményként van tálalva, nem más, mint félrevezetés, hazugság.

5. Összességében azt gondolom, hogy tévedés az irodalmi szempontok szembeállítás a történetiséggel. A szerző egyébként remek tanulmányában sem szükséges ez a konklúzió. Benke Lászlónak igaza van, amikor az irodalmi szempontokat kiemeli, és hangsúlyozza, hogy az elbeszélés hangsúlyai is igazodnak hozzá. Abban is igaza van, hogy a történetek rendre adaptálódnak az irodalmi szándékhoz. (Gondoljunk csak arra, hogy a Királyok könyvei és a Krónikák könyvei mennyire máshogy mesélnek el azonos történeteket, attól függően, hogy mit akarnak kiemelni ezekből a történetekből.) Értem a szerző szándékát, amikor a szövegekben vélelmezett történeti problémákat irodalomkritikai eszközökkel igyekszik feloldani, csak ezáltal túl messzire rugaszkodik arról a pontról, amelyen a lábait megvetette. Indokolatlanul korainak tartom a történeti megfelelés igényének elengedését (akkor is, ha időnként egymásnak feszül a történettudomány és a bibliai szöveg), és problémásnak, hogy a műfaji sajátosságokon túl az invenció lehetőségét is a megoldások közé soroljuk. Az irodalmi szempontok hasznát inkább abban látom, hogy az igazmondás keretein belül is megengedik a történetek rugalmas adaptációját. Az irodalmi szempont azt is jelentheti (és evangéliumi szemszögből ezt kell, hogy jelentse), hogy egy bibliai szerző kreatívan felhasználhat úgy is egy történetet, hogy közben megőrzi annak belső integritását. Tehát kiemel, hangsúlyoz, arányosít, de nem hazudik. Ha Benke László csak ennyit állítana a szövegek irodalmi elrendezéséről, minden további nélkül egyetértenek vele.

A tanulmány tehát jó irányba tett lépés, amikor a patriárkák történeteinek feltárásában az irodalomkritikai szempontokat előrébb rangsorolja, mint a történeti-kritikai nézőpontot, azonban szükségtelen és félrevezető az irodalmi szempontok szembeállítás a történeti megfeleléssel. Noha a szerző célja a szöveg hitelességének védelme, mégiscsak gyengíti a Szentírás megbízhatóságába vetett hitet, amikor történeti szövegek esetében is elengedi a történeti megfelelés igényét. Ezért maradt rossz szájjá bennem egy egyébként rendkívül élvezetes tanulmány elolvasása után.